

ՀԱՄԱՐՈՏ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ ԽՐԷՄՈՒ ԵՒ ՊԵՍՈՒՐԱՊՈՅՔԱՆԻ  
ՄԻ ՀՈԳԵՒՈՐ ԵՍԱԿԱՆ ԳՊՐՈՑԱՅ ՆԵՐԿԱՅ ԳՐՈՒԹԵԱՆԸ:

(Շարունակութիւն և վերջ):

Գ. ԳԱՐՈՅ ՔԻՇՆԵԼԻ Լ ԿԱՐՃԱՐ ԵՒԳԱՆՈՒԹԻՒՆ ՆՈՐԻՆ:

Քիշնեի Գարոցը համեմատելով վիճակիս ուրիշ ազգային հոգեւոր Գարոցաց հետը հարկաւոր էր, որ յառաջադիմութեան օրինակ լինէր սոցա, մինչդեռ կարելի է ասել, որ այժմ վերջին տեղը կրօնէ ամենայն մասանց մէջ: Այս տեղ կարելի էր ունենալ կեդրոնական Ուսումնարան մի, յորում Պետարապոյ ուրիշ քաղաքաց Գարոցներուն մէջ ուսումները աւարտած աշակերտները լրացնէին իրենց հարկաւոր ծանցուած առարկայից դիւստորները: պէտք էր այն ունենար զիշնութիւն ուսումնարան մի, որոյ մէջ ուսում առնէին մերձակայ հայաբնակ քաղաքաց բնակիչներուն զաւակները, և մինչև ցայժմ պէտք էր նոր սերունդը բաւական հայրենասօս լինէր: Պեղէն, Օրհէյէն, Խօթին ամրոցէն, Հնչեշտ գիւղաքաղաքէն, և ուրիշ Հայաբնակ գիւղերէն միթէ քիչ թուականոր աշակերտներ կարող էր ունենալ այնպիսի ուսումնարան մի: Այն կողմի Հայերէն շատերը հարուստ կալուածատէրներ են, գոցա համար դժուար էր իրագործել այս առաջարկութիւնը, նոյն իսկ Քիշնեի Հայոց համար այս բանը մինչև ցայժմ անկարելի է, եթէ դժբախտութիւն հասարակաց օգուտը անձնականէն զանազանելու յատկութիւնն ունենային: Բայց այս խնդրոյն մէջ երկու արժանաւոր բան կայ դիտելու, որոնք պատճառ եղած են նոյն իսկ Քիշնեի Գարոցին ամօթալի յետամնացութեանը:

Գլխաւորապէս դիտելու բան է Քիշնե եկած Առաջնորդաց դործունէութեան կերպը: Ճշմարտութեամբ Քիշնե եկած Առաջնորդները մինչև ցայժմ անհոգ եղած են Քիշնեի ժողովրդեան ուսումնական պիտոյիցը հետ ծանօթանալու, աւելորդ սեպած են նոցա կեանքին մէջ մտնելով՝ սրտերնին գրաւելու և յուսումնասիրութիւն յորդորելու՝ բաւականանալով նոցա հոգեւոր պիտոյից հոգացողութեամբը: Քիշնե եկող Առաջնորդները վիճակին կալուածոցը պարիսպներուն մէջ փակուած

կայծեա թէ կրդում՝ կրնեն այդ պարիսպներէն շինելու, ժողովրդեան հետ անտարբեր կերպով վարուելու, մինչդեռ հարկաւոր է իրենց այդ բերդին մէջէն ժամանակ ժամանակ կնիկ ու յարձակուել ժողովրդեան տղիտու թեանը վերայ, քաշել պատուել նոցա մտաց խաւարապատ վարագոյրը, ցուցանել նոցա ազգու խօսքերով ներկայ դարուս յուսաւոր պահանջմունքները, բեւեռել նոցա ուշն և միտքը նոյն քաղաքի բնակչաց ուսումնասիրութեան պատկերներուն վերայ, այս ինքն է լրացման զարդերուն, մեկնել նոցա ընդու ու կրօնի նշանակութիւնը ու սրբութիւնը ուրիշ ազգաց մէջ, վստիկ նոցա սիրտը բարի նախանձով որ հետեւն այն ազգաց դեղեցիկ օրինակին: վերջապէս վարուել նոցա հետ քաղցրութեամբ և սիրով, ինչպէս հարազատ հայր մի իւր հարազատ զաւակաց հետ, նոցա արտայայտած փափաքին շուտով յանձն առնուլ անձամբ կատարումը, նոցա մէկ քանի պահանջներուն ընկել զիջողութիւն, եթէ այն պահանջմանց կատարումը արդարեւ ուսման կարող է օգտակար լինիլ, և չէ յառաջ եկած ի շահասիրութենէ: Եթէ այս ծանապարհը բռնեն վիճակիս Առաջնորդները ու դադրին այն պաղարիւն ու անտարբեր վարմունքէն, զոր կերպով մի մեղադրելու իրաւունք պէտք է տալ Քիշնեցոց, շուտով կիմացուի թէ որչափ տարբեր է հօր մի քաղցրահամոյց վարմունքը իւր որդեց կեանքին ու կարօտութեանցը վերայ պաղ պաղ նայելէն: Երկրորդ՝ Քիշնեի Առաջնորդը կհամարուի արեգակ որոյ լուսոյ ներքե պէտք է տաքան Քիշնեի բնակչաց սրտերը, նոյնպէս նաև մերձակայ ուրիշ քաղաքաց Հայերուն, որք երակներ լինելով՝ սրտի զարկը կսպասեն Բայց որովհետև Քիշնեի Հայերը երկար ատեն խաւարի տակ մնացած են, ուստի զարմանք չէ որ գործերն ալ գործք խաւարի լինին, և մեծիմն զգալի ջանացողութիւն մի երեւի անկախ ի հոգեւոր իշխանութենէ գործ տեսնելու: և որովհետև առանց դիտոյ անդամները մտեալ են, կամ լաւ ևս ասենք, ցաւազար պրոխ ունեցող անդամները կիսակատար ու թերի կկատարեն իւրեանց պաշտօնները, այսպէս է նաև Քիշնեի ժողովուրդը: Թէ և կուզէ բան մի ընել, բայց անու-

րոշ է նորա զիտաւորութիւնը, պակասաւոր են ձեռնարկները, Ահաւակացուի որ դպրոց է ուղած-նին, բայց այդ դպրոցի նախագիծը երբեմն շատ ընդարձակ լինելով՝ կտարակուսին ձեռք զարնել, երբեմն ալ շատ սղայմանաւոր ուսումնաւորականութեամբ կամչնան ու իրենց պատուոյն հակառակ կհամարին աննշան դպրոց մի ունենալ: Աւերջապէս Հոգեւոր Իշխանութիւնը առանձին ու ժողովուրդը առանձին գործ տեսնելով և ոչ միաբան սիրով ու խորհրդակցութեամբ, մինչև ցայժմ՝ Քիշնեւի դպրոցը մնացած է այնպէս խեղճ դրութեան մէջ: Կարելի չէ ուրանալ և այն, որ ինչպէս ուրիշ քաղաքներ, նոյնպէս Քիշնեւի Հայոց քանի մի մասնաւորաց վերայ տեսնուած ազգասիրութիւնը կեղծ է ու շահասիրութիւնէ յառաջացած խաբէական զգացմունք: Եւ յս բանը բացայայտ դուրս կաւ ի գալստեան Ահ. Կաթողիկոսին ի Քիշնեւ, որոյ վերայ ժամանակին խօսած եմք ուրիշ տեղ երկարօրէն: Ասածներէս կարելի է եղբակացնել թէ՛ մեր դպրոցները այն ժամանակ կենդանութիւն կարող են ընդունիլ, հաստատուն մնալ ու յարատեւել՝ երբ ժողովուրդը աջակից լինի Հոգեւոր իշխանութեան հետ, Հոգեւոր իշխանութիւնը նոյնպէս սիրով նայի իւր որդւոց վերայ, այս ինքն է փոխադարձ սիրով օգնեն միմեանց դպրոցի բարեկարգութեանը համար: Եթէ Առաջնորդները վառ պահեն ժողովրդեան սրտին մէջ ուսման կայծը, չտան պատճառ անբաւականութեան շահասէր հոգաբարձուներ նշանակելով, հասկացնեն որ քաղաքի մը դպրոցը մասնաւորաց ումանց քմահաճ գործողութեանց ասպարէզ չէ, հապա բոլոր ժողովրդեան դաստիարակութեանը տաճարն ու աղատատեանը եկեղեցիէն յետոյ: Քիշնեւի դպրոցին այժմեան դրութեանը վերայ չարժէ խօսել: Տասն աշակերտաց երբեմն երկուսը կուգան, երբեմն վեցը, երբեմն ալ ձմեռ տառն և ոչ մէկը: Իսկ վարժապետը կէս մի եկեղեցւոյ արդիւնքէն, կէս մ'ալ կալուածքներէն իրենց ուժէր անխափան կրնգանին: Օրիորդաց դպրոց ալ կայ մէկ վարժուհիով, որ ի դարման աղքատութեան կրնգունի 10 մանէթ ամիսը: Յաւայի՛ բարեգործութիւն:

Եւ Զ. Օրիորդացի և Գրիգորուպօլսոյ դպրոց:

Օտեսայի դպրոցին վերայէն շատ փոթորկներ անցան, երբեմն տեղւոյն քահանային իշխանութեան տակ կմնար, երբեմն ալ ժողովուրդը վայրկեանական ուսումնասիրութեամբ վառուած իւր ձեռքը կընդունէր այդ դպրոցը: Աւերջապէս այժմ դարձեալ քահանային կառավարութեան տակն է և կարելի է ասել համարձակ, որ միայն քահանային յայտնի է այդ դպրոցին թէ արդիւնքը և թէ յառաջագիմութիւնը:

Գրիգորուպօլսոյ դպրոցը թէ և ուրիշ ամենայն քաղաքաց դպրոցներէն յառաջագէ՛մ է, բայց Հոգեւոր ծխական դպրոց չէ, հապա լուսաւորութեան նախարարին իրաւասութեան ներքե զտեսնուած դպրոցներէն մէկը կը համարուի: Տեղւոյն օրիորդաց դպրոցը նոյնպէս յառաջագէ՛մ է և պատճառը Գրիգորուպօլսոյ Տէր Դաւիթ Ըւսոյ քահանային ուսումնասիրութիւնն է և դպրոցի վարժապետի ու նորա ամուսնոյն արժուն հսկողութիւնը: Այդ դպրոցը կարող է օրինակ լինիլ Պետարապոլոյ ամենայն քաղաքաց դպրոցներուն իրրե մասնաւոր բարեկարգ դպրոց:

Ուստի խօսքերնիս վերջացնելով հետեւեալ կանոններուն անվճար կատարումը կհայցեմք տեսնել յապագայ բարեկարգութիւն այս վիճակի դպրոցաց:

« Ըստ զօրութեան 5 և 6 յօդուածոց Թեմական դպրոցաց հոգաբարձուները ընտրուին անպատճառ երեք տարի ժամանակաւ այնպիսի անձինքներէն, որոց անշահասիրութիւնը վկայուած լինի ամենէն, ուստի և ընտրութիւն անշուշտ պէտք է կատարուի գաղտնի քուէարկութեամբ:

Բ. Հոգաբարձուք պէտք է պարտաւորուին ամենայն տարւոյ վերջը և կամ տարեկան հարցաքննութեանէն յետոյ մանրամասն հաշիւ տալ բոլոր ժողովրդեան դրամագլխոց շահեցողութեան հանգանակեալ նուիրատուութեանց և այլ գումարաց վերայ, և այս հաշուեցուցակը գոնե՛ս յետուն անձանց ստորագրութեամբը վաւերացնելէն յետոյ առաջարկեն ի քննութիւն Հ. Իշխանութեան:

Ժ. Հոգաբարձուներէն մէկը անպատճառ լինի տեղւոյն Քահանայն, և ամենքը լինին չորս հոգի. առանց իրարու պիտութեան կարգադրութիւն չընեն. քահանայն լինի միանգամայն կրօնուսոյց չափաւոր ոռձիկ ընդունելով:

Պ. Մէկ աղգատոհմէն երկու հոգաբարձու բնաւ չընտրուի:

Է. Առանձին ցուցակադրութեամբ որոշուի աւանդելի առարկայից տարեկան կուրսը, և ըստ այնմ պահանջուի ի վերջ տարւոյն վարժապետներէն յառաջադիմութիւն. նոյնպէս դպրոցի բոլոր ուսմանց կուրսը (ընթացքը) յայտնի լինի:

Ղ. Եկեղեցիէն փող ընդունող դպրոցները անպատճառ երկեցիդութեան վարժապետ ու կանոնաւոր դասատուութիւն պէտք է մտցնեն դպրոցին մէջ. և այս բանը կարող է քահանայն կատարել յաւելմամբ ոռձիկի, եթէ դպրոցին դրամագլուխը չներկայ առանձին վարժապետ վարձելու:

Է. Դպրոցի հոգաբարձուք իրաւունք չունենան եկեղեցւոյ և քահանայից դործերուն խառնուրդ որոյ պատճառաւ գրեթէ ամենայն քաղաք քահանային ու ժողովրդեան մէջ խռովութիւն ծագելով, դպրոցին յառաջադիմութիւնը կընդհատուի:

Ը. Եթէ Բիշնէի մէջ շնորհիւ նորընտիր Առաջնորդին Թեմական դպրոց մի բացուի, այն դպրոցին տեսուչը պարտաւորուի տարին մի անգամ աչքէ անցընել արձակուրդի ժամանակ վիճակին դպրոցները, հասու լինել տարեկան հաշուոց, դասադրոց կարեւորութեանը, դասատուութեան եղանակին և այլ ուսումնական պարագայից:

Բ. Այնքան ընտր Օխական դպրոցաց դրամագլուխներն ու տարեկան հաստատուն արդիւնքները տարադրութեամբ հրատարակուին:

Ժ. Որ ամենէն հարկաւոր բանն է, թող Ս. Էջմիածնայ Ուսումնական Յանձնաժողովը և կամ նորա նախագահը չըջարեւրականով խստիւ պատուիրէ այս կանոնները հաստատուն պահել և ի դէպս զանցաւորութեան, կամ դպրոցի դրամադիւտոց ու դրամոց շտաբիութեան՝ բանալ անաչառ ու անկողմնասէր քննութիւն ընդ ձեռն քաղաքական իշխանութեան. որով միայն կարելի է դպրոցաց իշխական ապահովութիւնը պահպանել, և տէ-

րութեան դպրոցներուն պէս, միշտ նոյն հաստատուն վիճակ շնորհել ազգային դպրոցաց:

Իսկ եթէ Ուսումնական Յանձնաժողովոյն հրատարակած կանոնները՝ սոսկ առաջարկութիւն մնան նաև այսուհետև, իրրեւ պեղեցիկ յօգուած մի համարուին լրացրի, և ոչ իրրեւ հարկեցուցիչ պարտք զայն ըստ բառական մտաց կատարելու, յայնժամ՝ յոյս չկայ որ դպրոցաց վիճակը բարւոքի, նոցա հոգեւոր ու ժողովրդական նշանակութեան կապը ամրանայ, հապա անտարակուսելի բան է որ քսան և հինգ տարիէ յետոյ ինձ նման ուրիշ բանասէր մի սոյն առաջարկութիւնները ընկելով, գուցէ աւելի դժուարակատարները, ցաւօք սրտի պիտի նկարագրէ դպրոցաց սոյնպիսի խղճալի դրութիւնը, զոր ես ինքնին դրոկալ ի ճշմարտասիրութեանէ ի կարծոյ գիր անցուցի՝ յուսալով որ մասնաւորաց ոմանց շահասիրութիւնը դուրս հանելով՝ ազգիս ընդհանրութեանը՝ դպրոցաց բարեկարգութեանը հոգաւոր համար, չնչին ծառայութիւն մի մատուցած կհամարուիմ:

Գ. Տ. Ս. Մ. Ը.

Ի 20 Մայիս 1872 թ.

ՄԱՅՐԵՆԻ ԼԵՂՈՒ.

(Եւր. և Էրէլ.)

Ժ.Դ.

Այս տեղ կամենում ենք ասել, որ մեր մէջ ուսումնատուութեան եղանակը դեռ ևս բոլորովին վերացական ու անկենդան է, որովհետև մեզանում հայեցողական ուսումնատուութեան (наглядное обучение) վերայ ուշք չեն դարձնում, այն ինչ սկզբնական դաստիարակութեան հիմքը նա պիտի լինի, նա միայն կարող է կենսիկ ներշնչել մեր դպրոցների մէջ և մանուկ սերնդին մէջ զարգացնել առողջ դատողութիւն և ճիշդ հասկացողութիւն չըջապատող աշխարհի մասին: Քանի՜ քանի՜ տարիներ երկսան կարդում է, շատ բաներ լսում, շատ բաներ անգիր անում և շատ բաների պատասխաններ տալիս հարցմունքի